

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективним вважаємо розроблення алгоритму науково-методичної оцінки навчальної книги з використанням індикаторів показників та візуалізованого ряду, що забезпечуватиме можливість вибору якісного контенту. Особливої уваги потребує навчання майбутніх учителів початкової школи встановлювати відповідність підручників Державному стандарту початкової освіти та типовим освітнім програмам; визначати достовірність наукового викладу змісту навчального матеріалу з урахуванням доцільності глибини розкриття змісту наукового знання освітньої галузі та останніх досягнень у галузі техніки, технологій, культури та мистецтва, використання усталеної термінології, доступної для сприймання (у тому числі однозначної для розуміння, мовно правильної); виявляти порушення логіки та системності викладу навчального матеріалу тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гільберг Т., Тарнавська С. Сучасний підручник як засіб побудови процесу навчання. *Початкова школа*. 2020. № 9. С. 29–33.
2. Жосан О. Е. Шкільна навчальна література: теорія і практика: довідник. Кіровоград: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського»: Імекс–ЛТД, 2014. 352 с.
3. Кодлюк Я. П. Підручник для початкової школи: дидактико-методичний аспект: навчально-методичний посібник. 2 вид. переробл. і доп. Тернопіль: Вектор, 2016. 116 с.
4. Пархоменко Н. Вчимося обирати шкільний підручник. *Початкова школа*. 2020. № 2. С. 3–9.
5. Порядок конкурсного відбору підручників (крім електронних) для здобувачів повної загальної середньої освіти і педагогічних представників, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 17 липня 2019 року № 1002, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 12 серпня 2019 року за № 902/33873.
6. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-rozrobilo-novij-profesijnij-standart-vchitelya-dokument-na-gromadskomu-obgovorennya>.

REFERENCES

1. Hilberh, T., Tarnavska, S. (2020). Suchasnyi pidruchnyk yak zasib pobudovy protsesu navchannya. *Pochatkova shkola*, 9, 29–33 [in Ukrainian].
2. Zhosan, O. E. (2014). Shkilna navchalna literatura: teoriya i praktyka: dovidnyk. Kirovohrad [in Ukrainian].
3. Kodlyuk, Ya. P. (2016) Pidruchnyk dlya pochatkovoї shkoly: dydaktyko-metodychnyi aspekt. Ternopil [in Ukrainian].
4. Parkhomenko, N. (2020). Vchymosya obyraty shkilnyi pidruchnyk. *Pochatkova shkola*, 2, 3–9 [in Ukrainian].
5. Poryadok konkursnoho vidboru pidruchnykiv (krim elektronnykh) dlya zdobuvachiv povnoi zahalnoi serednoi osvity i pedahohichnykh predstavnykiv, zatverdzhеноho nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 17 lypnya 2019 roku № 1002, zareyestrovanoho v Ministerstvi yustytysii Ukrainy 12 serpnya 2019 roku za № 902/33873 [in Ukrainian].
6. Profesiynyi standart «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-rozrobilo-novij-profesijnij-standart-vchitelya-dokument-na-gromadskomu-obgovorennya> [in Ukrainian].

УДК [378.018.8:[373.5.011.3-051:81'243]]:37.017.4
DOI: 10.31499/2706-6258.2(4).2020.222971

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Ляховська Юлія, аспірант, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-4723-0260

E-mail: lyrebird26@ukr.net

У статті розкрито сутність формування громадянськості у майбутніх учителів іноземної мови, уточнено та узгоджено поняття «формування», «формування особистості», «соціалізація», «громадянське виховання», «громадянськість», «формування громадянськості у майбутніх учителів іноземної мови». Формування громадянськості у майбутніх учителів іноземної мови розглядається нами як соціальне явище складної конструкції з властивою йому структурою, як система і як результат, що включає навчання; розвиток громадянських якостей; створення соціальних умов; здійснення морально-вольової настроєності на творче перетворення соціального середовища.

Ключові слова: громадянське суспільство, формування особистості, соціалізація, громадянське виховання, громадянськість, майбутні учителі іноземної мови.

FORMATION OF CITIZENSHIP IN FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

Liakhovska Yuliia, PhD student, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-4723-0260

E-mail: lyrebird26@ukr.net

The article reveals the essence of the formation of citizenship in future foreign language teachers, clarifies and agrees on the concepts of “formation”, “personality formation”, “socialization”, “civic education”, “citizenship”, “formation of citizenship in future foreign language teachers”.

The definition of the term “formation of citizenship in future foreign language teachers” as a purposeful process of formation and development of integrative personality’s quality, which is a morally determined preparation for functioning and interaction in a democratic society; formation of qualities that determine the conscious performance of civic duties and debt to the state; the process of preparing students for the use of civil rights and freedoms, observance and respect for the law, the implementation of responsibilities, awareness of responsibility for their political and moral choices, to the maximum use of their abilities; to self-development, self-realization and self-actualization in order to achieve success in life.

We consider the formation of citizenship in future foreign language teacher as a social phenomenon of complex construction with its inherent structure, as a system and as a result that includes training (transfer of legal knowledge about society and the state); development of civic qualities (responsibility, patriotism, tolerance, diligence, empathy, etc.); creation of social conditions (participation in elections, protection and defence of their rights, conscientious performance of duties, use of will for the benefit of themselves and others, etc.); implementation of moral and volitional attitude to the creative transformation of the social environment.

It is established that forming the citizenship of future foreign language teachers in the educational process of freelance education, it is necessary to rely not only on their theoretical citizenship training

but also actively, although on a voluntary basis, to include them in various socially useful activities (volunteer work, participation in the election campaign, patronage of orphanages, boarding schools, homes for the disabled, search teams, etc.). The level of citizenship is manifested in participation in patriotic events, knowledge and observance of socio-cultural traditions, respect for the historical past, present and future of their country and their people, the desire to defend their homeland, work not only to meet their needs but also its prosperity.

Keywords: *civil society, personality formation, socialization, civic education, citizenship, future foreign language teachers.*

Навчання і виховання підростаючого покоління на початку XXI ст. є однією з найактуальніших проблем суспільного розвитку держави, тому педагогічною наукою ведеться активний пошук нових концепцій, спрямованих на науково-методологічне, теоретико-практичне обґрунтування питань модернізації вищої освіти. Сучасні умови професійної діяльності ЗВО вимагають не тільки якісної підготовки фахівця, а й високого рівня соціалізації, духовно-моральних рис особистості, як-от: соціальна активність, громадянська зрілість, інтелігентність, культура спілкування, толерантність, емпатійність, комунікабельність.

Вища мета освіти – формування у процесі навчання і виховання високоморального, творчого, компетентного громадянина, який приймає долю Батьківщини, як свою особисту, усвідомлює відповідальність за сьогодення і майбутнє своєї країни, укоріненого в духовних і культурних традиціях свого народу. Але, на жаль, ця педагогічна мета не реалізується у житті ні в освітньому процесі загалом, ні у навчанні окремим дисциплінам. Зокрема, у реалізації цієї педагогічної мети значна роль відводиться вихованню громадянина з високим рівнем духовно-морального розвитку, відповідального, ініціативного, який сумлінно виконує свої обов'язки перед суспільством і широко використовує для свого добробуту, благополуччя і щастя, права та свободи, надані йому Конституцією. Вирішення цієї педагогічної мети має здійснюватися всією системою освіти, усім комплексом навчальних дисциплін, усією навчально-виховною роботою через процеси соціалізації, індивідуалізації та саморозвитку особистості.

Сучасні умови потребують нових концепцій, нових ідей, спрямованих на науково-методологічне, теоретико-практичне обґрунтування рішення проблем модернізації вищої освіти, оскільки змінилися погляди сучасної молоді людини, моральні орієнтири, і, що надзвичайно небезпечно, усе частіше молодими людьми порушуються моральні та етичні норми. У результаті різких змін у суспільному житті сталася дезорієнтація молодих людей, яка викликала масовий соціально-психологічний стрес, що позначається на духовному і фізичному здоров'ї нації і кожної людини, яка не за велінням душі, а заради проформи виконує громадянські обов'язки, вважає за краще використовувати права, забувши про обов'язки.

Сьогодні людина живе в якісно новому просторі відкритих кордонів, у нових ритмах. Вона знаходиться під впливом пресингу неранжованої, часто хаотичної інформації, що визначає зміну сприйняття, свідомості, мислення. Значні зміни відзначаються в розвитку потреб і емоційно-вольової сфер, змінюються цінності, з'являються нові потреби та нові можливості [22, с. 3].

Особливості та характер цих процесів у молодіжному середовищі проявляються на всіх етапах дорослішання, коли постійно здійснюються складні соціально-

психологічні зміни в розвитку молодшої людини, інтенсивно здійснюються процеси соціалізації, індивідуалізації, професіоналізації і саморозвитку. Усе вищевикладене свідчить про зростання відповідальності майбутніх учителів іноземної мови за долю своєї родини, народу, країни, за міру своєї відповідальності у вирішенні цих проблем (Н. Литвиненко, Н. Миняйленко, Д. Фендельштейн).

Ступінь вивченості проблеми формування громадянськості майбутніх учителів іноземної мови в освітньому процесі ЗВО в педагогічній, психологічній, соціологічній і культурологічній літературі, у теорії виховання і навчання, у методичних посібниках ще недостатня. Наукових робіт, досліджень, монографій, статей – чимало, проте їх теоретико-методологічний, методичний, технологічний і організаційно-технічний рівень не в належній мірі відповідає об'єктивним потребам сучасної вищої освіти. Значним внеском в осмислення і оновлення концепції громадянськості стали розробки ефективних виховних моделей, побудованих на фундаментальній базі свободи особистості, демократії і громадянськості. У цих розробках обґрунтовано положення про те, що основними елементами громадянськості є моральна і правова культура особистості. Питання виховання громадянських якостей особистості на етапі формування громадянського суспільства у країні в останнє десятиліття розглядалися в роботах науковців (А. Колодій [7], О. Лукашевич [11], В. Пашенко [15], Н. Савотина [19], О. Хуснутдінов [22] та ін.). У цих роботах стверджується, що формування громадянських якостей особистості залишається найважливішим питанням загальної, зокрема і вищої, освіти.

У них зроблено спробу обґрунтування методологічних основ виховання громадянськості як особистісної якості; висловлено припущення, що педагогічний вплив, який ставить за мету формування громадянина, може базуватися не стільки на нормативній педагогічній моделі, скільки на установці діяльнісного підходу і розробленої на його основі стратегії, що дозволяє осмислити педагогічні завдання у контексті формування громадянських ціннісних орієнтирів майбутнього фахівця, висвітлені громадянських цінностей у контексті проблем соціалізації студентської молоді в системі вищої освіти, розкриті особливості формування у студентів громадянської ідентичності тощо.

Обґрунтування методологічних основ виховання громадянськості, формування громадянських якостей студентів в умовах становлення громадянського суспільства в країні, освітлення громадянських цінностей у контексті проблем соціалізації студентської молоді розглядалося в роботах О. Авраменко [1], Т. Алексеєнко [2], В. Киричук [5], Т. Кравченко [8], А. Мудрик [13], О. Проскуріна [17], В. Русскін [18], С. Савченко [20] та інших, опублікованих в останнє десятиліття. Однак у багатьох роботах недостатньо чітко проглядається зв'язок теорії і практики формування громадянськості студентів з педагогікою і психологією, правознавством, соціологією, культурологією, літературою, спеціальними професійними предметами, методикою викладання окремих дисциплін, з аудиторною і позааудиторною роботою з формування громадянськості в освітньому процесі ЗВО. Це свідчить про відсутність системного, комплексного, інтеграційного підходу до вирішення проблеми.

Мета статті – розкрити сутність формування громадянськості у майбутніх учителів іноземної мови, уточнити та узгодити поняття «формування», «формування особистості», «соціалізація», «громадянське виховання», «громадянськість», «формування

громадянськості у майбутніх учителів іноземної мови».

З погляду вирішення цієї проблеми досить вагомий внесок у фундамент педагогіки ХХІ ст. внесений А. Новіковим. У роботі «Основи педагогіки» він розглядає три проблеми: розкриває предмет і закони педагогіки, основи добору змісту освіти та організацію процесу освіти. Автор чітко висловлює вихідні позиції теорії побудови нової педагогіки, які в значній мірі сприяють і нашій темі дослідження:

- на сучасному етапі розвитку відбувається перехід від освітньої парадигми індустріального суспільства до освітньої парадигми постіндустріального суспільства;
- у сучасних умовах, коли акценти зміщуються з діяльності педагога на діяльність учнів, освіта для яких стає капіталом і основним ресурсом власного життєвого успіху, необхідно обґрунтувати зближення та інтеграцію навчання, виховання і розвитку;
- на відміну від положення традиційної педагогіки індустріального суспільства, заснованої на теорії навчання, теорії виховання і школознавства, А. Новіков висуває розгляд процесів навчання, виховання і розвитку з єдиних позицій, тобто як цілісний педагогічний процес їх інтеграції;
- центральною фігурою інноваційної педагогіки повинен стати кожен: учень, студент, слухач, його освітня діяльність з урахуванням всього різноманіття особистісних інтересів, потреб, прагнень;
- педагогіка розглядається цим автором як наука взагалі, що стосується будь-якого віку (освіта через «все життя»);
- обґрунтовується позиція необхідності переосмислення співвідношення понять «педагогіка» та «освіта»;
- даються чіткі визначення не тільки основних понять педагогіки у сучасному осмисленні, а й обґрунтована класифікація [14, с. 3].

У зв'язку з тим, що стратегічне завдання всієї освіти, зокрема вищої, – навчити майбутнього професіонала жити в постіндустріальному світі в умовах глобалізації, інформатизації, міжкультурної комунікації та інтеграції, орієнтуватися в нових спеціальних технологіях, часом досить агресивних і налаштованих на маніпулювання людиною, основною метою стає виховання, навчання і розвиток майбутнього фахівця – «людини в культурі», здатної і готової до спілкування та співпраці з людьми різних національностей, рас, віросповідань і культур, до плідного мирного співіснування в суспільстві національного і культурного плюралізму, заснованого на гуманістичних демократичних цінностях.

Дослідження формування громадянськості засноване на вивченні теорії і практики освітнього процесу майбутніх учителів іноземної мови. Через специфіку майбутньої професійної діяльності та її людинознавчої спрямованості, навчально-виховна робота студентів повинна відрізнитися, насамперед, відточеністю теоретико-методологічних позицій у вирішенні її мети. А це зобов'язує нас, як дослідників, насамперед розкрити особливості освітнього процесу та процесу підготовки майбутніх учителів іноземної мови.

Наявна система підготовки майбутніх учителів іноземної мови потребує істотної перебудови з урахуванням соціально-економічних, культурологічних, соціально-психологічних тенденцій, що виявляються у сучасній реальності. Система підготовки

майбутніх учителів іноземної мови сьогодні в нашій країні з соціально-економічними та ідеологічними особливостями функціонування має ряд особливостей. Час змінів спрямованість освіти.

«Сьогодні абсолютною цінністю суспільства стає людина (особистість), а метою освіти – розвиток особистості». Освіта, з одного боку, розглядається як умова самовизначення і саморозвитку особистості, «вращування індивіда в світ культури», а з іншого – стає головним капіталом на ринку праці в постіндустріальному інформаційному суспільстві, основою розвитку особистості, гарантією її соціальної мобільності і соціальної стійкості. Тому змінюються умови вищої освіти і сама суть освіти: від «освіти на все життя – до освіти через все життя» [12, с. 95].

Напрями розвитку вітчизняної освіти визначені Концепцією розвитку педагогічної освіти (2017), що враховує забезпечення її якості на основі збереження наступності та новаторства у відповідності з перспективними потребами особистості, суспільства, держави. Усе це вимагає від вищої освіти розробки фундаментальної теоретико-методологічної бази підготовки затребуваних життям майбутніх учителів іноземної мови ХХІ ст.

Ситуація, що склалася, висуває особливі вимоги до змісту їх підготовки. Вища освіта, що забезпечує підготовку цих кадрів, була пов'язана із здійсненням культурно-просвітницької діяльності. В умовах, коли ціннісні переваги стали визначатися економічними факторами, коли докорінно змінюється теоретико-методологічний арсенал педагогічної науки, роль і значення освіти теж змінюється докорінно: особливою місією наділяються фахівці, здатні забезпечити стратегічний процес формування і розвитку культури суспільства, реанімувати моральні та культурні загальнолюдські цінності, оскільки соціальні можливості, закладені в культурі, здатні вирішити багато протиріч сучасного суспільства. Тому до майбутнього вчителя іноземної мови висуваються високі вимоги: бути ерудованим, з широким світоглядним кругозором, комунікабельним, відповідальним, товаришким, творчим, естетично і етично вихованим, знати і розуміти закони розвитку світу, образ свого Я, постійно поповнювати свій соціальний і громадянський досвід, культурний рівень, бути духовно багатим і морально стійкою особистістю. Особливу значущість у становленні й розвитку цих якостей майбутніх учителів іноземної мови має формування і розвиток в освітньому процесі їх громадянськості.

В умовах актуальності проблем формування громадянськості майбутніх учителів іноземної мови об'єктивною потребою дослідження є детальне вивчення базових понять, як-от: «формування», «формування особистості», «громадянське виховання», «громадянськість». Термінологію дослідження необхідно почати з розкриття феномену «соціалізації» (У. Бронфенбреннер, Е. Дюркгейм, І. Кон, Д. Коулмен, Дж. Лінд, І. Таллмен, У. Томас та ін.), тісно пов'язаного з формуванням громадянськості майбутніх учителів іноземної мови. У наш час проблемі соціалізації присвячено безліч наукових праць соціологів, психологів, педагогів (О. Авраменко [1], Т. Алексеєнко [2], В. Киричук [5], Т. Кравченко [8], А. Мудрик [13], О. Проскуріна [17], В. Русскін [18], С. Савченко [20] та ін.), де розкривається не тільки її багатоаспектна сутність, а й сучасні особливості та тенденції.

А. Мудрик дає визначення соціалізації через розвиток і самозміну людини у процесі засвоєння і відтворення культури, що відбувається у взаємодії людини зі

стихійними, відносно цілеспрямованими (створюваними життям на всіх вікових етапах) умовами. Сутність соціалізації полягає у поєднанні процесів пристосування і відособлення людини в умовах конкретного суспільства [13, с. 21].

Соціалізація – процес і результат засвоєння та активного відтворення індивідом соціального досвіду, перш за все – системи соціальних ролей. У межах соціалізації відбувається засвоєння соціальних норм, умінь, стереотипів, соціальних установок, прийнятих у суспільстві форм поведінки і спілкування, варіантів життєвого стилю [4, с. 110].

Аналізуючи сутність і зміст поняття «соціалізація» у психолого-педагогічному аспекті, необхідно, на наш погляд, відзначити, по-перше, те, що соціалізація та індивідуалізація – дві сторони одного і того ж процесу – процесу становлення людини, яка є неповторною, унікальною особистістю, членом соціуму; по-друге, вона здійснюється у процесі виховання, як її провідний початок; по-третє, її формування відбувається найінтенсивніше у ЗВО, де студент отримує особистісну, цивільну, професійну освіту.

Важливим поняттям, пов'язаним із соціалізацією, є термін «формування».

Формування – процес становлення особистості людини у результаті об'єктивного впливу спадковості, навчання, сім'ї, середовища, цілеспрямованого виховання і власної активності (на відміну від виховання під час формування враховується і стихійний вплив) [3, с. 312]. Формування особистості – процес її розвитку і становлення під впливом зовнішніх впливів виховання, навчання, соціального середовища; цілеспрямований розвиток особистості або будь-яких її якостей під впливом виховання і навчання; процес становлення людини як суб'єкта та об'єкта суспільних відносин [6, с. 160–161].

Як видно з наведених визначень, формування особистості – складне, структурне, інтегральне, комплексне явище, що містить у собі зовнішній вплив виховання і навчання студентів, індивідуальний психологічний склад їх особистості, соціальне середовище, під яким насамперед враховується уклад життя освітнього закладу. Ці структурні компоненти формування особистості мають вирішальний вплив на процес становлення, розвитку та саморозвитку, його особистісних властивостей і якостей.

«Кожен з нас уявляє, що громадянин – це особистість, яка здатна прийняти на себе відповідальність за долю Батьківщини, за своє соціальне оточення, свою сім'ю і пропорційно своїм здібностям та можливостям реалізувати цю відповідальність. Це людина правової і політичної культури, яка знає історію своєї країни, здатна зробити свідомий вибір того чи іншого соціального проекту, дати оцінку того чи іншого соціального діяння у рамках правового поля. Ціннісні орієнтації, соціальні, культурні мотиви – це характерні ознаки, по яким можна відрізнити громадянина від негромадянина» [6, с. 27].

«Громадянин – особа, яка належить на правовій основі до певної держави. Громадянин має певну правоздатність, наділений правами, свободами і обтяжений обов'язками. За своїм правовим положенням громадяни конкретної держави відрізняються від іноземних громадян та осіб без громадянства, які перебувають на території цієї держави. Зокрема, тільки громадянам належать політичні права і свободи» [3, с. 130].

Виходячи з цього визначення громадянина, ми даємо власне, яке визначається

усвідомленням людиною своїх громадянських якостей, здібностей, можливостей, знань, мотивів поведінки та інтересів, що виявляються у комплексі суб'єктивних рис особистості, обумовлюють свідоме й активне виконання нею цивільних обов'язків і боргу перед державою, громадянським суспільством, народом, виконання основних соціальних функцій: усвідомленої законслухняності, орієнтованої на суспільні норми і моральні цінності, при цьому розумно використовує свої цивільні права, точно дотримується і поважає закони країни і вміло користується наданими їй правами й особистими свободами.

Підтверджуючи цю думку, Н. Савотіна пише: «Курс на побудову держави соціального спрямування передбачає виховання людини, здатної жити в громадянському суспільстві. Найважливіший ресурс зміцнення стабільності, демократичних засад у соціальних відносинах і підвищенні якості життєзабезпечення особистості – зрілість громадянської самосвідомості молодого покоління. Допомогти молоді не втратити життєві орієнтири, що базуються на моральному імперативі, почутті освіченого патріотизму і громадянської відповідальності – місія формування громадянськості, здійснення якої забезпечить стабільність, стійкість розвитку в сьогоденні і майбутньому» [19, с. 37].

Громадянськість на початку ХХІ ст. розглядається як комплекс суб'єктивних якостей особистості, що виявляються в діяльності та відносинах до діяльності людини при виконанні нею основних соціально-рольових функцій; усвідомленої законслухняності, патріотичної відданості у служінні Батьківщині, орієнтації на суспільні норми, моральні цінності тощо (А. Колодій [7], О. Лукашевич [11], В. Пашенко [15], Н. Савотіна [19], О. Хуснутдінов [22] та ін.).

Н. Савотіна вважає, що «громадянськість у процесі професійної підготовки фахівця може виступати в якості системоутворюючого фактора, здатного інтегрувати зусилля всіх суб'єктів освітнього середовища, суттєво впливати на самовизначення студента» [19, с. 37]. Сформована громадянськість сприяє виробленню вміння організувати себе, планувати свою роботу, виявляти пізнавальну й діяльну активність в оволодінні професійними компетентностями, соціальним досвідом, бути гідним членом громадянського суспільства.

Спираючись на вищевикладене визначення і на ряд досліджень з громадянсько-патріотичного і цивільно-правового виховання (С. Головин [4], Г. Драч [10], В. Загв'язинський [16] А. Сухар'в [3] та ін.), розкриваємо зміст формування громадянськості студентів.

Громадянськість тлумачиться науковцями як результат виховного процесу, який реалізується на трьох рівнях: загальнодержавний – громадянськість виражається у конкретній орієнтації зовнішньої і внутрішньої політики конкретної держави; соціально-груповий рівень – громадянськість формується у певних соціальних групах, які відповідно до свого місця і ролі в суспільстві вибудовують стосунки із державою; особистісний рівень – на якому громадянськість виражається у психологічних проявах особистості, її ціннісних орієнтаціях тощо. На нашу думку, педагогічного підходу недостатньо для пояснення такого складного феномена, і виникає необхідність у поглибленні його психологічного змісту. Крім того, громадянськість утворюється не лише під впливом громадянського виховання, а є результатом складного соціально-психологічного процесу, який визначається нами як громадянський розвиток. Тож,

громадянський розвиток ми розуміємо як процес якісних соціально-психологічних та особистісних змін, результатом і критерієм якого є утворення інтегральної психологічної якості особистості – громадянськості.

У такому контексті стає можливим відокремити явища, що стосуються процесу громадянського розвитку (психологічні закономірності, механізми, особливості тощо), і ті, що відносяться до результатів цього розвитку, тобто є характеристиками та якостями громадянськості [11, с. 474].

Громадянськість – моральна якість особистості, що визначає свідоме й активне виконання громадянських обов'язків і боргу перед державою, громадянським суспільством, народом; розумне використання своїх цивільних прав, точне дотримання і повагу законів країни [16, с. 176].

Осмислюючи зміст формування громадянськості в освітньому процесі, можна зробити висновок, що це означає: виховувати справжнього громадянина держави; домагатися усвідомлення особистістю своїх прав і обов'язків; навчити майбутнього фахівця свідомо і активно виконувати громадянський обов'язок; домогтися рефлексивної поведінки студентів, задля розумного використання ними своїх прав та свобод; виховати свідоме розуміння ними об'єктивної необхідності органічної єдності прав і обов'язків.

Виховання громадянськості тісно пов'язане з соціалізацією й індивідуалізацією особистості студента, зачіпаючи сферу особливих функцій сучасного педагога: підтримуючу і супроводжуючу, оскільки без педагогічної підтримки і педагогічного супроводу цю проблему не вирішити. Показниками ефективності роботи з формування громадянськості є прояв громадянського обов'язку, порядності, відданості, толерантності, емпатії, дотримання законів і норм спілкування і поведінки.

Формування громадянськості – широке, ємне, інтегративне поняття, яке включає в себе компоненти зовнішнього впливу, навчання і виховання, індивідуальні психологічні якості особистості та соціальне середовище, уклад життя ЗВО. Його найважливішим складовим компонентом є громадянське виховання.

Теоретико-методологічна спрямованість формування громадянськості – сприяти вихованню вільних громадян, у яких чітко виражена потреба жити у вільному суспільстві, потреба у підготовці та самопідготовці себе як компетентнісного фахівця, який у змозі самостійно знайти потрібну норму права, розібратися, оцінити. При порушенні прав він повинен вміти захистити себе і свою сім'ю, інтереси суспільства, держави. Мова йде про громадянськість, складовою якої є цілісний інтегративний процес становлення і розвитку громадянських якостей та властивостей особистості, що знайшло відображення у визначенні громадянського виховання як процесу виховання і формування моральних якостей особистості, що визначають свідоме й активне виконання громадянських обов'язків, боргу перед державою, суспільством, народом, розумне використання своїх громадянських прав, точне дотримання законів країни і суспільства. Це визначення можна взяти за основу, хоча воно не висвітлює всієї сутності феномену. Оскільки у сучасних підручниках, навчальних посібниках, монографіях, педагогічних словниках, працях з теорії та методики виховання часто відсутнє визначення «громадянського виховання» або ж воно дається без повного розкриття його основної суті, більше того, не у всіх роботах виділяється як один із напрямів становлення особистості, то нами зроблена спроба розкрити його сутність і

зміст більш поглиблено й узагальнено: громадянське виховання – це процес педагогічного впливу на виховання морально-нормативних якостей особистості, що визначають розумне і ефективне використання нею громадянських прав і свобод на основі свідомого виконання особистістю обов'язків та боргу перед сім'єю, державою, громадянським суспільством, народом; визнання, дотримання, поваги законів країни, усвідомленого прийняття і виконання моральних норм та правил громадянського суспільства.

Таким чином, розкривши сучасну сутність громадянського виховання, ми підготували реальну основу для визначення змісту поняття «формування громадянськості».

Формування громадянськості індивіда залежить від трьох чинників: по-перше, від того, якою є сукупність здатностей та якостей, що її складають; по-друге, від того, стосовно яких фактів вони проявляються; по-третє, від мотивації, якої достатньо для переходу «громадянськості» від потенційного стану до втілення у діях [15, с. 124].

Формування громадянськості студентів – це за своїм змістом цілеспрямований процес становлення і розвитку інтегративної якості особистості, що представляє собою морально-обумовлену її підготовку до функціонування та взаємодії в умовах демократичного суспільства; формування якостей, що визначають свідоме виконання громадянських обов'язків і боргу перед державою; процес підготовки студентів до використання громадянських прав і свобод, дотримання і поваги законів, до реалізації обов'язків, усвідомлення почуття відповідальності за свій політичний і моральний вибір, до максимального використання своїх здібностей; до саморозвитку, самореалізації та самоактуалізації з метою досягнення життєвого успіху.

Формування громадянськості у ЗВО здійснюється під час діяльності всього педагогічного та студентського колективів і розглядається нами як соціальне явище складної конструкції з властивою йому структурою, як система і як результат, що включає навчання (передачу правових знань про суспільство і державу); розвиток громадянських якостей (відповідальності, патріотизму, толерантності, старанності, емпатійності та ін.); створення соціальних умов (участь у виборах, захист і відстоювання своїх прав, сумлінне виконання обов'язків, використання волі з користю для себе та інших тощо); здійснення морально-вольової настроєності на творче перетворення соціального середовища.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні інноваційних методів та технологій формування громадянськості майбутніх учителів іноземної мови в освітньому процесі ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. О. Соціалізація особистості як соціально-педагогічна проблема. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_5_3
2. Алексеєнко Т. Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики (соціально-педагогічний аспект). Київ, 2007. 152 с.
3. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева. М.: ИНФРА-М, 2000. 1235 с.
4. Головин С. Ю. Словарь психолога-практика: словарь-справочник. 2-е изд., перераб. и доп. Минск: Харвест, 2001. 976 с.
5. Киричук В. О. Розвиток та соціалізація особистості у сучасному суспільстві. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 11. С. 22–26.

6. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь / под ред. Г. М. Коджаспировой, А. Ю. Коджаспирова. М.: Академия, 2001. 176 с.
7. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні: монографія. Львів: Червона Калина, 2002. 272 с.
8. Кравченко Т. В. Сутнісні характеристики соціалізації. *Педагогіка і психологія*. 2007. № 3. С. 11–20.
9. Кравченко Т. В. Теоретико-методичні засади соціалізації дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.07. К., 2010. 40 с.
10. Культурология: краткий тематический словарь / под ред. Г. В. Драч, Т. Г. Матяж. Ростов н/Д: Феникс, 2001. 192 с.
11. Лукашевич О. М. Громадянськість як результат громадянського розвитку особистості: психологічний дискурс. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 24. С. 467–477.
12. Миняйленко Н. Н., Литвиненко Н. М. К вопросу об информационных направлениях развития высшей школы. *Инновации в образовании*. 2010. № 12. С. 89–95.
13. Мудрик А. В. Социализация человека: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Академия, 2004. 304 с.
14. Новиков А. М. «О законах педагогики». *Педагогика*. 2011. № 3. С. 3–7.
15. Пащенко В. Поняття «громадянськості» і теорія громадянського суспільства *Політичний менеджмент*. 2005. № 2. С. 118–126.
16. Педагогический словарь: учеб. пособие для студ. вузов / ред. В. И. Загвязинский, А. Ф. Закирова. М.: Академия, 2008. 352 с.
17. Проскуріна О. Удосконалення форм соціалізації і процес становлення особистості. *Політичний менеджмент*. 2003. № 2. С. 50–56.
18. Русскін В. В. Соціалізація особистості: специфіка соціологічного підходу. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Соціологія*. 2008. Т. 84, Вип. 71. С. 76–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2008_84_71_15
19. Савотина Н. А. Гражданские ценности в контексте проблем социализации студенческой молодежи. *Педагогика*. 2010. № 7. С. 37–45.
20. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального простору: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.05. Луганськ, 2004. 61 с.
21. Хуснутдінов О. Я. Громадський рух як рушійна сила формування громадянського суспільства (Третій сектор в Україні. Теоретично-правові та практичні аспекти розвитку). К.: ФПУ, 2000. 47 с.
22. Фендельштейн Д. И. Сущностные особенности современного детства и задачи теоретиков методологического обеспечения процесса образования. *Мир образования – образование в мире*. 2009. № 1(33). С. 3–6.

REFERENCES

1. Avramenko, O. O. (2013). Sotsializatsiia osobystosti yak sotsialno-pedahohichna problema. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy, Issue 5*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_5_3 [in Ukrainian].
2. Aliksieienko, T. F. (2007). Sotsializatsiia osobystosti: mozhlyvosti y ryzyky (sotsialno-pedahohichnyi aspekt). Kyiv [in Ukrainian].
3. Bolshoi yurydycheskyi slovar. (2000). A. Ya. Sukhareva (Ed.). M.: YNFRA-M [in Russian].
4. Holovyn, S. Yu. (2001). Slovar psykholoha-praktyka: slovar-spravochnyk. Mynsk: Kharvest [in Russian].
5. Kyrychuk, V. O. (2014). Rozvytok ta sotsializatsiia osobystosti u suchasnomu suspilstvi. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti, 11*, 22–26 [in Ukrainian].
6. Kodzhaspyrova, H. M. (2001). Pedahohycheskyi slovar. H. M. Kodzhaspyrovoy, A. Yu. Kodzhaspyrova (Eds.). M.: Akademyia [in Russian].
7. Kolodii, A. F. (2002). Na shliakhu do hromadianskoho suspilstva. Teoretychni zasady y sotsiokulturni peredumovy demokratychnoi transformatsii v Ukraini. Lviv: Chervona Kalyna [in Ukrainian].
8. Kravchenko, T. V. (2007). Sutnysni kharakterystyky sotsializatsii. *Pedahohika i psykholohiia, 3*, 11–20 [in Ukrainian].
9. Kravchenko, T. V. (2010). Teoretyko-metodychni zasady sotsializatsii ditei shkilnoho viku u vzaiemodii

- sim'i i shkoly. *Extended abstract of doctor's thesis*. K. [in Ukrainian].
10. Kulturolohya: kratkyi tematycheskyi slovar. (2001). H. V. Drach, T. H. Matiazh (Eds.). Rostov n/D: Fenyks [in Russian].
 11. Lukashevych, O. M. (2014). Hromadianskist yak rezultat hromadianskoho rozvytku osobystosti: psykholohichniy diskurs. *Problemy suchasnoi psykholohii, Issue 24*, 467–477 [in Ukrainian].
 12. Minjajlenko, N. N., Litvinenko, N. M. (2010). K voprosu ob informacionnyh napravlenijah razvitija vysshej shkoly. *Innovacii v obrazovanii, 12*, 89–95 [in Russian].
 13. Mudryk, A. V. (2004). Sotsyalizatsiya cheloveka. M.: Akademia [in Russian].
 14. Novikov, A. M. (2011). «O zakonakh pedahogiki». *Pedagogika, 3*, 3–7.
 15. Pashchenko, V. (2005). Poniattia «hromadianskosti» i teoriia hromadianskoho suspilstva. *Politychnyi menedzhment, 2*, 118–126 [in Ukrainian].
 16. Pedahohycheskyi slovar. (2008). B. Y. Zahviazynskyi, A. F. Zakyrova (Eds.). M.: Akademyia [in Russian].
 17. Proskurina, O. (2003). Udoskonalennia form sotsializatsii i protses stanovlennia osobystosti. *Politychnyi menedzhment, 2*, 50–56 [in Ukrainian].
 18. Russkin, V. V. (2008). Sotsializatsiia osobystosti: spetsyfika sotsiolohichnoho pidkhodu. *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly]. Ser.: Sotsiolohiia. Vol. 84, Issue 71*, 76–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2008_84_71_15 [in Russian].
 19. Savotyina, N. A. (2010). Hrazhdanskye tsennosti v kontekste problem sotsyalizatsyy studencheskoi molodezhy. *Pedahohyka, 7*, 37–45 [in Russian].
 20. Savchenko, S. V. (2004). Naukovo-teoretychni zasady sotsializatsii studentskoi molodi v pozanavchalnii diialnosti v umovakh rehionalnoho prostoru. *Extended abstract of doctor's thesis*. Luhansk [in Ukrainian].
 21. Khusnutdinov, O. Ya. (2000). Hromadskyi rukh yak rushina sya formuvannia hromadianskoho suspilstva (Tretii sektor v Ukraini. Teoretychno-pravovi ta praktychni aspekty rozvytku). K.: FPU [in Ukrainian].
 22. Fendel'shtejn, D. I. (2009). Sushnostnye osobennosti sovremennogo detstva i zadachi teoretikov metodologicheskogo obespechenija processa obrazovanija. *Mir obrazovanija – obrazovanie v mire, 1(33)*, 3–6 [in Russian].